

ZAČETKI SLOVENSKE JEZIKOSLOVNE MISLI

Razmišljanje o slovenskem jeziku, spoznavanje njegove zgradbe sega daleč nazaj v protestantsko dobo, ko smo Slovenci v pičlih tridesetih letih knjižnega udejstvovanja dobili prvi Abecednik¹ in prvo slovnico². Od takrat do danes je nastalo preko 25 različnih slovníc z mnogimi predelavami in ponatisi. Vsaka od njih se odlikuje po nekaterih novih spoznanjih ali prevrednotenjih znanih dejstev ter se na novo zajeda v jezikovno gradivo, da bi bila v opis jezika »dokončno« vnesena celotna njegova sinhronična, kasneje tudi diahronična glasoslovna, oblikoslovno-leksikalna, sintaktična knjižna ali tudi na posamezno narečje oprta jezikovna zgradba.

Zaznavanje slovenskih slovničnih kategorij se kaže kot razvojni proces, odvisen od splošnih družbenih in teoretičnih pogledov na jezik v danem obdobju, obenem pa ohranjeno jezikovno gradivo dokazuje, da vse možnosti za klasifikacijo jezika niso bile sproti izkoriščene. Vse do začetka 19. stol. so jezikovne raziskave usmerjali sinhronični normativni vidiki.

Kako se je torej omenjena naloga posameznikom posrečila, kakšni raziskovalni vidiki so usmerjali slovenske raziskovalce v posameznih obdobjih? Kako je opis (oziroma klasifikacija) jezika uspel Adamu Bohoriču?

Če hočemo ocenjevati njegovo slovnico, se moramo zavedati dveh dejstev: opis jezika je nastal na podlagi omejenega jezikovnega gradiva, ki je izpričano v protestantskih spisih (predvsem v Dalmatinovi Bibliji), in je značilno za osrednje jezikovno območje, namen dela pa je predvsem praktično-normativen.

Metoda opisa je v določenem smislu primerjalna. Soočenje slovenskega jezikovnega gradiva z latinskim normativnim sistemom, s slovnico. Ph. Melanchtona³ šele nudi prve možnosti za ugotavljanje gramatičnih zakonitosti (oziroma pravil), ki so značilne za slovenski jezik. Ker Bohorič latinske, torej romanske, jezikovne kategorije samo polni s slovenskim jezikovnim gradivom, je razumljivo, da mnogih pojavov, ki jih sicer jezikovno gradivo v sami slovnici in drugih protestantskih spisih potrjuje, ni opazil.

Obseg jezikovne snovi je v Bohoričevi slovnici razdeljen na tri dele:

1. DE ORTHOGRAPHIA (obsega črkopis z zametki glasoslovja ter pravopisna navodila vključno z rabo ločil);
2. DE ETYMOLOGIA (obsega razmeroma natančno oblikoslovje z značilnostmi besedotvorja);

¹ P. Trubar, *Catechismus jn der Windtschen Sprach*, Tübingen 1551; Ane Buquice, is tih fe ty Mladi inu preproiti Slouenci mogo lahko v kratkim zhalu brati nauzhiti.

² A. Bohorič, *Arcticae Horulae*, Wittenberg 1584. (Prim. tudi: Przemisław Zwolinski, Trije neznani primerki Bohoričeve slovnice iz leta 1584. *JiS* 1966, 123-4).

³ R. Kolarič v svoji monografiji o Bohoričevi slovnici (v tisku) meni, da je upošteval tudi druge sodobne slovnice, verjetno Clajusa (*Grammatica Germanicae Linguae*, 1578).

3. DE SYNTAXI (podaja pravila o zgradbi in rabi možnih sintaktičnih, celo stilističnih shem).

Nadaljnja bolj ali manj razčlenjena delitev jezikovnih pojavov dela iz omenjenih razlogov slovenskemu jezikovnemu gradivu silo, vseeno pa lahko trdimo, da so v slovnici zajeti glavni, za pravilno knjižno izražanje važni in potrebni gramatični elementi. Izhodišče opisa — predstaviti oziroma definirati posamezni jezikovni pojav, izluščiti njegovo bistveno funkcijo, in podati kontekst, za katerega je neki pojav značilen, je strogo normativno. Vidiki, ki tak opis jezika narekujejo, pa so sinhronično-strukturalni.

Ustavimo se pri nekaterih poglavjih. Bohorič je po znanih sporih za Trubarjev ali Kreljev črkopis končno »ustalil« pisavo — bohoričico, ki, razumljivo, ni zajela obsežne in raznolike skale glasovnih odtenkov, ki so značilni za vse slovensko takratno in sodobno jezikovno območje. Osnovni glasoslovni sestav slovenskega jezika je vendar iz njegovih grafičnih znamenj razviden, celo glasovna razporeditev (distribucija), važna za »primeren« izgovor, je sprejemljiva.

Navaja pet samoglasnikov: *a, e, i o, u*, ki so dolgi ali kratki; našteva možne dvoglasniške zveze (*ja, je, ji, jo, ju; va, ve, vi, vo, vu*); pozna celo troglasnike (*joj, jej, jaj, juj* -jejfti; Vaikfhenza). Opozarja na pozicijo fonema *j*, ki je lahko vokal ali konzontan (npr.: jem — ptuj; laize, str. 33).

Novost predstavljajo predvsem znaki za sičnike in šumnike, ki niso prevzeti iz latinščine, in izpričujejo tudi pri kasnejših piscih obmejnih slovenskih predelov zanimive »variete«, posnete po madžarski oziroma italijanski grafiki. Vendar tudi Bohoričeva rešitev (*f* = fabla; *s* = slatu; *fh* = fhula; *sh* = shaba; *zh* = zherv; *fhzh* = vejfhzha — šč, ki ni samostojen fonem) ni bila dokončna, saj so v tekstih v tem pogledu nedoslednosti delno zaradi nepoznavanja Bohoričeve slovnice, delno zaradi nepazljivosti, saj je bila beseda kljub različni pisavi enega ali drugega sičnika in šumnika Slovincu še vedno razumljiva. Tudi zavestne spremembe posameznikov (npr. Pohlina) vse do prevzema gajice v 19. stol., niso bile zadovoljive.

Za slovenski jezik so značilna prozodična sredstva, ki so nosilec pomenske funkcije. Kvantitetne, kvalitetne, intonacijske opozicije ter mesto naglasa soodločajo o pomenu besede. Bohorič je kvantitetno razliko (opozicijo) poznal, vendar je distribucijo (razporedljivost) krojil po latinščini.

Tudi naglasno gibljivost besed navaja, vendar naglasna znamenja pri njem niso uporabljena v današnjem smislu. Ni poznal npr. naglasnih tipov slovenskega besedja. Accentus acuti ' samo zagotavlja pravilno pomensko izbiro homonimnih oblik (poléti : poletí) ali se nahaja v primeru dvozložnih ali trozložnih besed z naglasom na drugem zlogu (vajlám, predám; velíte). Accentus gravis ' prav tako označuje samo nekatere enozložnice oziroma dvozložnice in izpeljanke (vèrt, pèrt, pèrvi; pèrpravim, pèrjatèl itd.).

Iz navedenega je razvidno, da je bil naglas uporabljen samo funkcionalno, kjer ga je torej zahtevala razumljivost besede, odločilna pa je bila za rabo enega ali drugega naglasnega znamenja zlogovna zgradba besede.

Kvalitetne in intonacijske opozicije Bohorič še ne omenja.

Oblikoslovna podoba slovenskega jezika je zajeta v grobih potezah. Delitev besednih vrst (Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Aduerbum, Coniunctio, Praepositio, Interiectio) se s sodobno v celoti ne ujema, prav tako so razlike pri navajanju podrobnejših oblikovno-pomenskih kategorij (npr. izredno podrobna razčlemba adverba in medmeta, itd.).

Bohorič je ugotovil, da je za slovensko sklanjatev značilna delitev po spolu. Navaja tri spole (M, F, N) in torej pozna samo tri sklanjatvene vzorce. Izbral je tri netipične primere: ta ozha, ta mati (omenja tudi feftra), tu pifmu. Za zgled pa navaja najprej sklanjatev člena, o katerem sicer pravi: »Nam quod vulgò in loquendo ufurpatur articulus a Carniolanis, fit id folùm Germanicae Linguae prava imitationae, non necefitatis caufa« (str. 44).

Zaradi omenjene poenostavitve po spolu so v sklanjatvi ostale neopažene mnoge značilnosti; -a- in -i- sklanjatev pa sta s primerom »mati« združeni celo v en tip. Avtor je svojo poenostavitev razlagal z delnimi dodatnimi pojasnili; navajal je sovpadе posameznih sklonov, omenjal dubletne oblike in podobne funkcionalne posebnosti.

Sklonov navaja 6, le da V. in Abl. (dejansko Gen.) ne ustrezata dejanskemu stanju, manjkata pa v sklanjatveni shemi Loc. in Instr. Ni ju prepoznal, dasi sta oba v slovnici na mnogih drugih mestih izpričana (npr. pri navodilih za rabo apostrofa: v'zervkov — v'zervki; s'ozhetom — s'Materjo, str. 31/32; pri obravnavi predlogov: pèr ozhetu, pèr mater; na unim kraju /ftrani; po denarjih; pred ozhetom, pred Materjo, pred vodo, pred mano; s'Bugom, s'telefmi, s'matermi, str. 158—164, in na drugih mestih). Zanimivo, da se vendar Loc. pojavlja kot dubletna oblika v Gen. pl.: tih ozhetih, vel ozhetov, vel ozhet (str. 47).

Bohorič navaja 3 števila (Sg., Du., Pl.); v zvezi s tem naj omenim le arhaično obliko posameznih zaimkov za Gen. du.: tiu ozhetov (pri Trubarju so izpričane celo arhaične oblike za števnike: Pergliha od d u e i u S y n u katere ozha poshle ufui Vinograd delati; fapuftita n i u mreshe; Mat. 1555). Tudi v Nom. pl. niso prišle do izraza vse, v tekstih izpričane karakteristične končnice. Navaja le dubletno možnost »Ozheti/ozhovi«, čeprav je npr. v Dalmatinovi Bibliji končnica -je dovolj pogosta (npr.: Slushaíte me vi veliki Gospoduie, inu vi Regenti, J. Sirah str. 141; Ioseffoui bratie prido Vegypt Shitu kupouat, Bibl. M. B. XLII).

Poudariti je treba dejstvo, da je Bohorič zahtevno raznolikost slovenskih sklanjatvenih »neregularnosti«, ki se odražajo v premenah osnov in končnic, rešil na preprost (že v latinski slovnici ustaljen) način. Ob vsakem sklanjatvenem in spregatvenem tipu je dodal potrebni abecedni slovarček⁴ primerov, pri katerih navaja končnico Gen. (oziroma druge oblike z različnimi glasoslovnimi pojavi), po potrebi končnico s predhodnim značilnim glasom sklanjatvene osnove, ali sklon z netipično končnico. Ta način navajanja posebnosti je v navadi pri vseh slovenskih slovničarjih do začetka 19. stol.

Tako je Bohorič dejansko opozoril na večino danes znanih in razloženih pojavov težko izgovorljivih soglasniških sklopov in na izpad polglasnika. Seveda je pojav

⁴ J. Stabej, Über die Anfänge der slowenischen Lexikographie, Abhandlungen über die slowenische Reformation, München 1968, str. 124—134.

zajel v glavnem v obsegu, ki je značilen za Gen. sg. Naj navedem nekaj primerov:

Moški spol — samostalniki in pridevniki: Dobizhèk, zhka; Gofspud, a; Cefar, ja; Kojn, ja; Beber, bra; Ozha, zhéta; Ogènj, gnja; Oproda, a; Led, a; Grosovít, iga; perhak, hkiga; Divji, ga; lin, sna, itd. Zanimivo, da ni nikjer navedel Gen. m. -u, ki je sicer pri protestantih izpričan (Npr. v Trubarjevem Katekizmu l. 1551: fa uolo fuiga Synu Jefufa Chrifstufa . . . , str. 134; ali v Dalmatinovi Bibliji: Natu ie on od fuoiga Taftu slouu vsel, M. B. II; Cap. III).

Ženski spol — navaja skupaj primere za -a- in -i- sklanjatev: Befeda, de; Bledoft, i; Gora, re; Gofs, si; Klop, pi; Kuft, fti; Luzh, i; Smart, i; Zerkov, Zerkva, ve; Suknja, knje; Prizha, zhe; Svidok, a idem; tekozha voda, e, e; Kosja fhkala, je, le, itd.

Srednji spol — do izraza prihajajo tudi konzonantske osnove na -n-, -t-, ne pa na -s-: Apnu, pna; Blagú, ga; Dete, diteta; svine, eta; seme, na; Pitje, tja; Opravilu, la; Drevu, vá; Perú, á; Kuhanu vinu, niga, a; Ozhitanje, nja, kolenje, kletva; Savijanje, kokèr volzje, itd. Tudi prvotne -s- osnove so v tekstih izpričane tako pri Trubarju kot pri Dalmatinu (npr. Trubar, Katekizem 1551: potle gmalu na duhi inu na telefonu ga ye puftill fapfotouati, gafhlati . . . str. 27. Dalmatin; Biblija, M. B.: Abraham pak ie Vbeerfebi Driueffa safaiial . . . , Cap. XXI, itd), le da v sg. pogostejše najdemo primere: vnebi, dreua, in podobno.

V poglavjih De Species ponazarja osnovne besedotvorne principe v slovenščini. Najbolj je opazil deminutivno tvorbo ter izpeljavo pridevnikov iz lastnih imen: kojn — kojnizhik; sob — sobèz; Pfizh — pfizhiza, pfizhka; Lublanzhizh — Lublanzhiza, Terfhazhki itd.

Naj na kratko omenim še glagol, ki je tudi spričo natančne latinske klasifikacije v nekaterih pogledih prizadet. Bohorič obravnava naslednje kategorije: Genus, Tempus, Modus, Figura, Persona, Numerus, Coniugatio, Species. Od vseh kategorij je najbolj pomankljiv Modus. Neopazen je ostal železnik (čeprav je v Bibliji izpričan, vendar redko, npr.: Nai grem supet kmoim Bratom, M. B. II, C4); pogojnik sed. časa je uvrščen pod Coniunctivus: Aku, Kadar, Da Dokler, jeft fekam; pogojnik za pretekli čas je naveden kot Optativus: O Debi jeft bil, a, u, fekal, a, u. Bohorič omenja infinitiv ter supin brez sodobnih normativnih omejitev: delati sit delat (str. 100), navaja nesklonljivo in sklonljivo obliko deležnika sed. časa: Lubijozh (Gerundium in Do), Lubjozhi, a, e (Praefens participium), od deležnikov preteklega časa navaja le del. na -l (Participium praeteritum), medtem ko je part. na -vši naveden le med adverbi (fkrivfhi pred ozhehtom, str. 162). Pasivni part. preteklega časa ima samo en karakteristični formant -n: pifan, lublen, čeprav so v tej dobi izpričani primeri s formantom -t (npr. Dalmatin, M. B. II: Taku imao te Shabe od tebe, od tuoie hishe, od tuoieh Hlapzeu inu od tuoiga Folka v sete biti, inu le Vreiki oftati. 8. Cap), pogostejši pa so na njegovem »današnjem« mestu primeri s formantom -n: So bily bijeni, inu ie bilu knim rezhen u (M. B. II, Cap. 5). Podvrsta Nevtrum (pri kategoriji DE GENERE — način) nikakor ne upošteva refleksivnih glagolov, kakor bi pričakovali, pač pa označuje posebno pomensko kategorijo glagolov, »v stanju dogajanja«: Sedim, Tezhem (str. 95). Seveda pa so povratni glagoli obravnavani v

drugačni zvezi. Navedena je podrobna spregatev v vseh časih in naklonih »DE VERBIS IMPERSONALIBUS«, omenjena je njihova pasivna pomenska funkcija: fe feka, ali istovetnost z deponentniki: scribor Petrus = fe piſhem Peter, v slovarčku pa je navedenih zelo veliko povratnih glagolov (fe Bojim, fe Navadim, fe Sardim, fe ſmèjim, fe ſpumnim, fe pèrtoshim, itd.). Tudi infinitivna končnica -či je le v slovarčku, torej v besedju izpričana, ni pa seveda kot infinitivni znak nikjer omenjena. Navedeni so naslednji primeri: pezhi, mozhi, rezhi, tezhi. Zanimivi sta še dve kategoriji: Figvra in Species, ki se v nekem smislu dopolnjujeta. Prva nakazuje slovenske možnosti za glagolsko izpeljavo glede na predpono (fimplex — fekam, Composifta — nafekam, pèrfebam; Decomposita — neprepuvedujem; povedujem = frequentatiuum à povejm), druga semantično skupino glagolov, kjer se odražajo zakonitosti slovenskega aspekta glede na premeno glagolov pripone; delno so te posebnosti še posebej leksikalno razložene (Derivativa vel Inchoativa, vt: Sazhnem goreti (fe vñamle) fe sashiga vel sazhne vel perhaia; Frequentativa: agito = vedén, pred inu pred, pres preftanka, prenéftanu delam; Meditativa, Defiderativa: misfim, fshelim brati; Deminutiva: cantillo — pèrpévam (pomalim pojém); Imitativa: po ozhini shari ali fhegi delam — ſpiſhem: ſpiſhujem. Et fiunt ex prima perfona praefentis Indicativi, fi um, *em* Q *im*, vel *in*, *avam*, vel, *in* *ujem* mutatur, str. 97).

Pozna tri spregatve (Coniugatio) glede na sedanjiško osnovo: -am (Sekam), -em (Piſhem), -im (Lubim).

Tak način obravnave glagolskih spregatev z bolj ali manj posrečenimi »podrazredi«, v katerih se skrivajo glasoslovne zakonitosti prvotnih sedanjskih in nedoločniških glagolskih pripon, je izpričan v vseh slovenskih slovnica do Metelka (1824).

Bohorič prikazuje »glagolske nepravilnosti«, ki so jih povzročili njemu še neznan glasoslovni razvoji, tako, kot je bilo pokazano pri samostalnikih, le da pasivnega deležnika ne navaja in tako dodatno sporočilo o značilnostih te oblike (v odnosu do sedanjika) navajajo slovničarji od Pohlina dalje. Šele on je opazil tvorbo s formantom -t in druge njegove glasovne posebnosti (npr.: Grejem, grel, gret, greti; Lovim, vil, vlen, viti, itd.).

Navajam nekaj Bohoriču znanih oblik, kjer različne glasovne premene prihajajo najbolj do izraza:

Ropotati, ropozhem, ropotal; Glojem, glodati, glodal; Hozhèm, hotèti, hotèl; Kruh pezhem, pezhi, pekèl; Odpre, odpreti, odpèrl; fe Bojim, bati, bal; Spim, ſpati, ſpal; Grem, jiti, fhil; Shenem, gnati, gnal; Skubem, fkubſti, fkubòl; Starem, ftreſti, fterl, itd.

Do podobnih ugotovitev (kar zadeva izčrpnost posameznih jezikovnih pojavov) bi prišli, če bi podrobneje obravnavali še druge besedne vrste. Treba pa je poudariti, da je Bohorič vse, kar je prepoznal kot oblikoslovno »regularnost« slovenskega jezika, obdelal zelo pregledno, vestno, s potrebnimi pojasnili v opombah. Prav to njegovo lastnost je posebej cenil Kopitar, saj ga je v svojem času v vrsti slovenskih slovničarjev tudi glede na kvaliteto dela, uvrstil na prvo mesto.

Sintaksa v Bohoričevi slovnici je v bistvu omejena na dva osnovna sintaktična problema, na zakonitosti kongruence in rekcije. S tega vidika so obravnavane vse besedne vrste v mnogih latinskih podrobnostih ter so podana pravila različnih variant v slovenščini, ki so za nas še posebno dragocena. Mnoge možne zveze, celo govorne figure, mejijo že na stilistična vprašanja. S tega vidika postanejo nekatere sintaktične posebnosti protestantskega jezika povsem razumljive. Naj omenim predvsem dva pojavi: Pravilo o ujemanju po osebi, spolu in številu samostalnika, ki v možnih kombinacijah v tekstih izpričuje nihanja vse do 19. stol. (tako imenovani Syllepfis Generum, Numerorum, Perfonarum), in pogosto rabo pasivnih konstrukcij, ki imajo svoj izvor v latinskih ablativnih zvezah. Pri Dalmatinu srečamo pogosto pomankljivo rekcijo glede na število: *Moses inu Israelski Folk GOSPV DV Bogu eno hvaleshno peifen po io* (M. B. II, 5. Cap.); *Reci Aaronu, vsami tuoio Palizo, inu istegni tuoio roko zhes Egypterske vode, zhes nih Potoke inu Reke inu Jesera, inu zhes v fe*, ker kuli v o d o i ma i o, de kry rata i o (7. Cap.). Inu tu Gar me i ne inu Toz ha i e e i n a l a, inu desh nei vezh kapal na Semlo (9. Cap.).

Naj navedem še omenjene ablativne možnosti, ki jih je Bohorič v svoji slovnici prevedel s pasivnima konstrukcijama:

Ablat. instrumenti: *Obfequio retinentur amici* = s'pregledajnjem oli s'honajnjem fe pèrjатели obdârshé; Abl. caufae: *Saginatür fomno* = bo pitan (debel), oli fe pita fkusi fpajnje, vel s'fpanjem. Abl. modi: *Bellum mira celeritate confectum est* = vojfkovanje (oli kreg) je s'veliko hitroftjo dopèrneffenu; Ablat. passivus: *Virgilius àme legitur* = Virgilius bode od mene brán. Vel, Virgilius fe od mene bere, itd. Zanimivo, da ni opazil soodnosa med lat. Abl. in slovenskim Instrumentalom.

Usoda Bohoričeve slovnice je znana; znana pa je iz mnogih virov tudi potreba po normativnih navodilih, po slovnica in slovarjih⁵. Pisci 17. in 18. stoletja (Kastelez, Schönleben, Svetokriški, Hasl in drugi) navajajo v uvodih svojih nabožnih del prirejena pravila (delno po Bohoriču, delno po drugih pisavah), ki bralcu pojasnjujejo »uzus« pravilnega pisanja in branja, značilen za »stare krajnske bukve«; po samostanih nastajajo rokopisni slovarji (Kastelez, Hipolit, Voranc in drugi). Zanimivo je, da pri sestavi uporabljajo kajkavske slovarje (Belostenca in Hablediča), kar za razvoj slovenskega knjižnega besedja ni tako brez pomena.

Prav v tem, za razvoj slovenskega knjižnega jezika kritičnem razdobju, pa je pisec dobrega, a žal nenatisnjene slovarja, P. Hipolit⁶, odkril Bohoričevo slovnico in jo dal v bistvu brez sprememb in avtorjevega imena ponatisniti (izločil je poglavje o cirilski in glagolski pisavi). Izšla je v Ljubljani l. 1715 pod naslovom: »Grammatica Latino-Germanico Slavonica (ex pervetusto exemplari ad modernam in Carniolana Lingua loquendi methodum accomodata...). Kmalu nato pa so jo v nemščino prevedli in s slovarjem dopolnili celovski jezuiti. Tretja izdaja ima naslov: »Grammatica oder Windifche Sprach-Buch — Mit einem groffen Fleiß aufgearbeiteten sehr nutzbaren Windifch-Deutch-und Wälfchen Vocabulario, Klagenfurt, 1758.

⁵ H. Megiser: *Dictionarium quatuor linguarum*, Gradec 1592, Frankfurt 1608, 3. izd. 1744 (nemško-latinsko-slovensko-italij.). Gregorio Alalio da Sommaripa, *Vocabulario Italiano e Schiavo*, Videm 1607.

⁶ A. Breznik, *Slovenski slovarji*, RDHV, Ljubljana 1926.

A. Breznik, *Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev*, ČZN, Ljubljana 1938.

Ta izdaja Bohoričeve slovnice je zanimiva in važna iz treh razlogov. Skozi ves tekst se v definicijah jezikovnih pojavov pojavlja zanimivo, zavestno naglaševanje »Windische, Crainerische Sprache« (npr.: Von der Orthographia der Windisch und Crainerischen Sprache). Tudi dodatni slovarček, ki vsebuje mnoge koroške jezikovne posebnosti, dokazuje, da sta obstajali v praksi dve lokalni jezikovni pismeni varianti, dasi je pri Koroških vseskozi očiten ozir na kranjsčino. Nadalje je slovnica prevedena v nemščino (z izjemo terminologije) in je tako postala dostopna nedvomno širšim plastem prebivalstva. Končno je prinesla nekatere nove podatke v jezikovno gradivo, ki je bilo delno v pogledu naglaševanja že arhaično, nakazana je ponekod sprememba Bohoričeve pisave, in prvič zapisano važno pravopisno-pravorečno pravilo o pisavi oziroma izgovoru -l v končnih položajih.

Izredno zanimivo, da se »Celovčani« sami izrekajo proti »švapanju«, ki je vendar v koroških narečjih splošen pojav.

»Ob zwar fchon die Crainer in Gebrauch haben den letzten Buchftaben in denen Verbis Participiis, und etwelchen Adiectivis in Genere mafculino, oder bey dem männlichen Gefchlecht mit einem l zu fchreiben, fo muſs doch ein folches Wort nicht mit l fondern mit einem u aufgefprochen werden.

Alfo fchreibet man zwar folgende Wort mit einem l: fim bil, fim pléfal, je rékal, ti je bèl, nicht deftoweniger werden fie nur alfo ausgefprochen fim biu, fim pléfau, je rékau, ti je béu. Da hingegen in genere faemino, oder weiblichen Gefchlecht, und fonft, da das l nicht der letzte Buchftab in einem Wort ift, u m zierlicher Crainerifch zu reden, muſs das l die eigene Aufſprach behalten, und keines Weegs die Aufſprach eines u an ſich nehmen. Mithin fpricht man folgende, und andere dergleichen Worth nicht anderft aufs, als wie fie gefchrieben werden; e. g. ona je bila, ona je plefála, alfo auch kobíla, und nicht kobíua, máslu und nicht másvu, platnu und nicht puatnu (ſtr. 6). Dopuſſchajo le izjemno obojni izgovor v položaju pred soglasnikom (prvotni ſonant l!): dolge — douge.

V metodološkem pogledu se prireditelji te izdaje niso oddaljili od Bohoriča. Klasifikacija oziroma razdelitev snovi je ostala neizpremenjena. Le v Bohoričevem slovarčku sklanjatvenih in spregatvenih vzorcev so opazne nekatere pravopisne in naglasne korekture: B.⁷: Pozhutenjé, njá — C.: Pozhuténje, nja; Kòsèl, sla — Kòsel, sla; Voifhak — Voifhák; Prefhufhtnik — Préfhuſhnik; Sdravie — Sdrávje; Smàrt — Smèrt; Zhuln — Zholn; Turen, rna — Turn, a; Drevu, vá — Drivú, vá, véfa; Déte, ditéta — Dèjte, ditéta; Létu, ta — Léjtu, ta; Mreſha, ſhe — Mrejſha; Seme, na, Semen — Séjme, ma; itd. (è je zapisan kot diftong ej).

V novo sestavljenem slovarju, ki zajema najnujnejše konverzacijsko besedišče za vsakdanja stanovska opravila in družbena razvedrila (npr.: Opravile tiga zhlovéka; Od ftana tiga mófha nu shene; K'marmráti; Od te Shlahte; Od ta ftudi-renja; Te perve richte; Kaj ſe na defheli vidi; navedeni so prazniki ter ljudska imena za mesece, itd.), pa zasledimo zanimive fonetično-leksikalne koroške jezikovne pojave, ki so delno tudi še kasneje izpričani v Gutschmannovi slovnici in

⁷ Na prvem mestu je naveden primer iz Bohoričeve slovnice, na drugem pa primer iz celovške izdaje.

njegovih nabožnih spisih. Diftonga ie, ue, za ê in ô: boliefen, diete, snieg, mie-fenz; gued, puet, potuep; refleks e za polglasnik: desh-dish, vefs-vafs, k'mefhi; švapanje: suama, vozhen (lačen), puamen, pukvast; sekundarna palatalizacija: Suetnizhi, razhi, noje; maskulinizacija n. v pluralu: te jetre, te pluzhe, te zhreve; veshêta; prehod k maskulinizaciji pa je nakazan v sg.: en Méftu, en poleno, mlad lietu; nepufteno maslu, Meffu, vino; redezho vino, rozhne devo; razni drugi fonetični pojavi: goisd, pere (pero), jefera- jeféru, piesik.; tipično koroške domače in tuje besede: ta vigred, hrodi (rebra), vol (pivo), dob (hrast), ena nedéla (en teden), bratr, dedej, te fhénim, pasterk, pafterkínja, vuiz (ozhin brát); rajati, barati, fhebrati; verzh kraner. krúgla; dúri, vrate, kraner. dauri; fe plakati, kraner. jokati; fhribat, kraner. pifat; in podobno.

Jože Toporišč

Filozofska fakulteta Ljubljana

»SPOZNAVAJMO SLOVENSKI JEZIK« V JEZIKOSLOVNI IN METODIČNI OSVETLITVI

2

Kot sem napisal že v oceni SSj 4, bi bilo obravnavo posameznih plasti jezika v slovnici jasno nasloviti kot npr. Glasoslovje, Pravorečje, Pravopis, Oblikoslovje itd. Posebno prvo troje bi iz obravnave odpravilo neljubo mešanje pojmov, kot sta črka in glas, Marsikaj pa je poleg tega pripomniti k vsakemu izmed poglavij.

Glasoslovje

Bolje kot »govorilni organi« (8) je »govorni organi« ali »govorila«. Pri skici govoril (9) ne gre za prerez »ustne votline«, ampak najvažnejših govoril. Za glasilke rečemo, da jih izdišni zračni tok trese, ne »spravi v drgetanje« (8), tisto, kar pri tem nastane, pa ni »glas« (8), ampak »zven« (oz. ton). Glas nam je pojem za slušne pojave tipa a, i, s, d, ne za eno samo njihovo prvino, v našem primeru zvanečnost).

Nekako v okviru fonetike se obravnavajo tudi še pojmi kot govor, govorna celota, govorna enota. Za »govor« je rečeno, da je »medsebojno sporazumevanje z besedami« (6), drugo ime zanj pa je »govorna celota« (7), medtem ko se s premori ločeni deli govorne celote imenujejo »govorne enote«. Nobeden teh izrazov ni neoporečen. Rekel bi, da se sporazumevamo z besedili (ne z govorom ali govornimi celotami), ki so lahko govorjena ali pisana. Govorjeno besedilo je, če je daljše, navadno razčlenjeno s premori (ne »oddihi«) na manjše dele, ki jih imenujemo segmente (nič takega ni, če jih že tu imenujemo tako, kot je treba). Vsak segment ima značilno tonsko podobo; preprosto povedano: se proti koncu dviga ali pada. Zato je napačno reči: »Na koncu vsake enote povzdignemo glas, na kraju pa ga znižamo« (7). Pri danem besedilu bi raje povedali, kdaj gremo z